

До спеціалізованої вченої ради К26.130.03
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
(03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32)

В І Д Г У К

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента НАПрН Лемака В.В.
на дисертацію Красовського Костянтина Юрійовича
на тему: «Природні права людини в українському конституціоналізмі»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Здобуття Україною незалежності та підтвердження в Конституції України європейської ідентичності Українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України зумовлюють належне сприйняття українськими вченими-конституціоналістами концепту природних прав, повернення до першоджерел його розвою українською наукою права, тому обрана тема дисертаційного дослідження К.Ю. Красовського «Природні права людини в українському конституціоналізмі» має високу ступінь актуальності.

Про це, зокрема свідчить, що, по-перше, тема дослідження актуалізує нагальну проблему подолання наслідків нормативістського підходу до права, а також пост-радянської методології вивчення права. Самим автором вірно вказується на актуальність повернення юридичної науки загалом, і української юридичної науки зокрема до витоків вивчення складного феномену природних прав (с.37).

По-друге, вдало та своєчасно обрана тема дослідження підіймає достатньо глибинний пласт всього комплексу проблематики співвідношення природного права, природних прав та прав людини.

По-третє, існуючі на сьогодні наукові розробки зосереджені в основному на питаннях загального феномену «прав людини», розглядаючи «природні права» лише з позиції історичного покоління цього загального концепту. Показані позитивісько-природничі дискусії щодо праворозуміння та сутності природних прав в західній традиції права актуалізують подібні дискусії в українській юридичній науці щодо наукових пошуків витоків та подальшого розвитку питання відмінності концептів природних прав та прав людини. Автор правомірно констатує доволі значний обсяг наукових публікацій у царині прав людини та конституціоналізму і зазначає недостатню опрацьованість питань саме природних прав в українському конституціоналізмі.

Загалом, слід відзначити, що на порядку денному української конституціоналістики вже достатньо давно стоїть проблема усвідомлення нею власного вагомого внеску у становлення ідеї природного права, виокремлення й обґрунтування наявності природних прав, однак реальних напрацювань у цій області несправедливо мало.

Вказаним і обумовлюється своєчасність та актуальність тематики дисертаційної роботи К.Ю. Красовського.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. Структурно дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 253 сторінки, список використаних джерел складається з 191 найменування. Структура повністю відповідає меті і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі аспекти досліджуваної дисертантом проблематики.

На основі вивчення значного кола українських та західних наукових робіт, статей, монографій, текстів українських конституцій різних років, висновків та

рішень Конституційного Суду України, висновків Венеціанської Комісії, матеріалів Конституційної Комісії, автором акцентовано увагу на тих питаннях, які поки що не отримали належного наукового аналізу. Саме ці питання і склали предмет дисертаційного дослідження, який грамотно сформульовано в межах об'єкту наукового дослідження як «природні права людини в українському конституціоналізмі».

Дослідження природних прав людини в українському конституціоналізмі із застосування комплексу методологічних, теоретичних та правових засобів надало автору змогу: дослідити історичні корені концепції природних прав людини в античний період; навести обґрунтування вчення про природні права людини у період Середньовіччя; висвітлити концепції природних прав людини у період Нового часу та їх відображення у перших юридичних документах; розглянути ідеї природних прав людини на території України у XVI – XIX століттях; розкрити розвиток конституціоналізму в Україні XX століття та природні права людини; зосередити увагу на переході від «советського» підходу до концепції природних прав людини; охарактеризувати прийняття Конституції України (1996 рік) як визначний крок в імplementації природних прав людини; продемонструвати тенденції розвитку концепції природних прав людини в українському конституціоналізмі після прийняття Конституції України 1996 року; і запропонувати новітні ідеї гарантування природних прав людини та удосконалення їх конституційних механізмів на тлі світового досвіду.

Позитивним моментом роботи є відповідність теми дисертації плановій науково-дослідній темі ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»: «Проблеми застосування норм права в процесі розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер 0111U007821). Дослідження відповідає основним засадам Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України 3 березня 2016 року.

Виокремлені К.Ю. Красовським та виконані в процесі дослідження завдання надали можливість повною мірою досягти мети роботи – теоретично дослідити концепцію природних прав, її історичний розвиток як в українській науці, так і в нормативному регулюванні у конституційних та міжнародно-правових текстах, а також обґрунтувати ключові засади природних прав людини в українському конституціоналізмі.

Належний ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження К.Ю. Красовського ґрунтується на успішному використанні дисертантом методологічного інструментарію юридичної науки.

Заслуговує на підтримку визначена автором методологія дослідження, яка складається з принципів наукового пізнання, методологічних підходів та широкого кола філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження правових явищ, які в результаті допомогли повно та об'єктивно дослідити природні права людини в українському конституціоналізмі. Зокрема, для з'ясування осердя дослідження, природних прав людини, її гідності, природи людини застосовано антропологічний метод. За допомогою історичного методу вивчені процеси еволюції природних прав. Цікавим є застосування герменевтичного методу для дослідження переходу (скоріше відходу) від радянського концепту прав людини до сучасної концепції природних прав. Застосування порівняльно-правового методу дозволило комплексно дослідити новітні ідеї гарантування природних прав людини і удосконалення їх конституційних механізмів. Слід відмітити комплексне та широке застосування інших методів, які дозволили досягти мети дослідження та належним чином виконати поставлені дисертантом завдання.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукова новизна одержаних результатів дисертації впливає з актуальності теми дослідження і передовсім визначається тим, що автором вперше досліджені теоретико-правові та практичні аспекти всього комплексу проблематики

природних прав в українському конституціоналізмі. Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації не викликає сумнівів. Положення дисертації реально ґрунтуються на об'єктивних дослідженнях, висновки є достовірно обґрунтованими та базуються на теоретичних судженнях автора.

До найбільш вагомих положень новизни слід віднести: обґрунтування втілення ідеї природних прав людини до української моделі конституціоналізму через розуміння людської гідності; твердження про природне як сутність людини, людське уособлення сумління та існування природного закону, який через відчуття справедливості, її внутрішній пошук, надає риси природного закону людському, «позитивному»; удосконалення теоретико-методологічного обґрунтування спільної європейської спадщини ідеї природного права у природно-правовій теорії українського конституціоналізму XVI-XIX століть. Крім цього, автором з належним рівнем новизни сформульовані та систематизовані положення, що відображають ставлення Цицерона до проблематики природного права і природних прав; обґрунтовано внесок українських конституціоналістів та істориків права у розвиток ідеї природного права і природних прав, зокрема здійснено аналіз творчого доробку Петра Лодія, засвідчено чітку позицію щодо відмінності між природними та позитивними законами. Звертає увагу також удосконалення теоретико-правового розуміння та значення Великої хартії вольностей 1215 року; подальший розвиток поглибленого дослідження наукових поглядів внеску Арістотеля в становлення ідеї природних прав; а також подальший розвиток бачення ролі Декларації незалежності США і Декларації прав людини й громадянина у справі поширення ідеї природних прав людини. Новизна інших одержаних результатів дисертаційного дослідження також не викликає сумнівів.

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій

Автором опубліковано вісімнадцять наукових праць (десять статей у наукових фахових виданнях з юридичних наук, серед них одна – стаття у

зарубіжному науковому періодичному виданні, один розділ у монографії, сім тез доповідей на науково-практичних конференціях), які містять основні положення і висновки дослідження. Автором також використана достатня джерельна, нормативна і емпірична база.

Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України та надають авторові право публічного захисту дисертації.

Практичне значення роботи

Висновки повністю відповідають сформульованим завданням та змісту самої роботи та впливають з її основних положень. Дисертантом належним чином сформульовані основні результати дослідження, які викладені у тому числі і в структурній частині автореферату.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що викладені в дисертації положення, узагальнення та висновки можна використати у: навчальному процесі – для проведення занять з таких навчальних дисциплін: «Теорія держави і права», «Філософія права», «Новітні правові цінності та стандарти їх дотримання», «Теоретико-правові проблеми юридичної відповідальності», «Конституційне право», «Проблеми конституційного права»; науково-дослідній роботі – для подальшого здійснення наукових розробок, присвячених удосконаленню вивчення проблематики природного права, природних прав людини; правозастосуванні – для вдосконалення практики діяльності суб'єктів владних повноважень у контексті праволюдності спрямованості дій держави; у правопросвітній роботі – для пошуку шляхів удосконалення форм та методів правопросвітньої роботи серед різних категорій громадян стосовно доведення інформації про природні права людини.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи, відзначаючи належний рівень постановки і реалізації проблеми, наукову новизну одержаних результатів, погоджуючись з більшістю

викладених положень, слід відзначити, що, як і будь-яке творче дослідження, присвячене аналізу дискусійних проблем юриспруденції, воно викликає певні зауваження, що можуть бути сприйняті як потреби уточнення авторської позиції в ході публічного захисту дисертації.

1. Слід зауважити щодо побудови загальної концептуальної схеми дослідження концепції природних прав з погляду загальної теорії та історії права в розділі 1 «Загальнотеоретичний та історичний аспекти розвитку концепції природних прав людини». Аналіз теорії та генези природних прав людини набув би більш завершеного вигляду за умови охоплення ним концепцій природного права і природних прав людини, окрім тих, які знаходять своє відображення в сучасній теоретичній юриспруденції держав західної правової традиції, також підходи у доктрині інших правових традицій (зокрема ісламської, іудейської тощо) з цієї наукової проблематики.

2. У підрозділі 2.3 «Перехід від советського підходу до концепції природних прав людини» відображено проблематику такого переходу та ґрунтовно проаналізовано ознаки так званого «советського» підходу до розуміння загалом права, що заслуговує на підтримку (сс. 145-157). Однак, логічно впливає необхідність оцінки советського праворозуміння першого етапу розвитку СРСР, в якому можна знайти деякі ознаки відмови від класичного позитивізму та втілення деяких спотворених форм природного права і природних прав людини. Йдеться про відмову від формальної законності на користь свавільних рішень публічної влади, які нібито спираються на потреби революції (так звана «революційна доцільність»). Аналіз суті цього явища міг би істотно посилити наукову значимість цієї дисертації.

3. Дисертація суттєво б збагатилась, якби автор чіткіше окреслив свою позицію стосовно сприйняття ідеї природних прав українським конституцієдавцем. Зокрема, йдеться про те, через які положення цю ідею закріплено в Конституції України. Окрім того, постає питання, як саме відповідні положення Конституції знаходять своє відображення у судовій практиці.

4. У підрозділі 3.1. «Прийняття Конституції України (1996) як визначний

крок в імплементації природних прав людини» констатується, що прагнення до щастя як осердя конституційного закріплення природних прав людини не було задеклароване українськими конституціоналістами (с.176). Це явище визначається як «рушійна сила та дороговказ природно-правової компоненти вітчизняного конституціоналізму». Потребує подальшого роз'яснення позиція автора щодо феномену щастя як людського права і як сили суспільного перетворення, а також щодо визначення позитивних обов'язків для держави стосовно цієї сфери.

5. В підрозділі 3.2 «Тенденції розвитку концепції природних прав людини в українському конституціоналізмі після прийняття Конституції 1996 року» стверджується, що важливим є здійснювати охорону Конституції, щоб потенційно не виникала необхідність її захисту (с. 194-196). У зв'язку з цим постає кілька запитань, зокрема:

- Як автор вбачає здійснення охорони Конституції в практичній площині?
- Якими є погляди автора щодо підвищення захисту Конституції?
- Яким чином підвищити цей захист, окрім його здійснення Конституційним Судом України, в діяльності інших органів державної влади, які повинні гарантувати додержання Конституції України?

Вищезазначені зауваження і побажання не применшують позитивного значення дисертації, її загальної високої оцінки рівня виконання, теоретичної цінності та практичної значущості. Вони мають рекомендаційний характер та націлені на посилення та поглиблення дискусії в процесі прилюдного захисту дисертації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України.

Результати дисертаційного дослідження К.Ю. Красовського створюють фундамент для майбутніх наукових розробок як теоретико-правових проблем природних прав, так і їх ролі в сучасному українському конституціоналізмі.

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата

